

GYÓGYSZEREINK

MAGYAR GYÓGYSZERTÖRTÉNELEM 2. A FORMULAE NORMALES (FONO) SZÜLETÉSE: A MAGYAR KÖZFORGALMÚ GYÓGYSZERÉSZET ÉS A GYÓGYSZERIPAR KONFLIKTUSA (1935–1941)

Dobson Szabolcs dr.

A Szabványos Vényminták avagy Formulae Normales (FoNo) I kiadásának 1940. 02. 14-i hatálybalépését rövidesen követő, lényegében a gyógyszeripar igényei szerint átdolgozott Formulae Normales II (1941. 12. 12.) megjelenésével a gyógyszerészet hazánkban szimbolikusan és mintegy jogi értelemben is átment azon a paradigmaváltáson, amelyen mindenhol, amikor is a nagyipari gyógyszergyártás dominánssá válásával a gyógyszerészek tevékenységének középpontjában immár a gyári készítmények forgalmazása állt, és amely mellett fontos, de mindinkább csak másodlagos volt a magisztrális gyógyszerkészítés. A sorozat első része az 1930-as években törzskönyvezett (azon belül is a megszakítás nélkül máig forgalomba hozatali engedéllyel rendelkező) gyári készítményekkel foglalkozott. Az alábbi közlemény az eredetileg voltaképpen a nagyipari gyógyszergyártás elleni szakmapolitikai fegyverként létrehozott Formulae Normales születésének és első módosításának körülményeit tekinti át az 1935–1941 közötti időszakra vonatkozóan.

1. A Formulae Normales elődje, a Norma Pauperum

A XIX. század közepétől a gyógyszerkönyv mellett Magyarországon hivatalossá tettek egy szabványvénygyűjteményt is, a Norma Pauperumot, amelynek későbbi kiadásai mind nagyobb jelentőségre tettek szert. Mint a neve is mutatja, eleinte csak a szegény sorsú betegek gyógyszerellátásának egyszerűsítését, szabványosítását volt hivatva szolgálni, azonban a később létrejött és egyre szaporodó betegsegélyező intézetek szintén a Norma Pauperum különböző kiadásait fogadták el magukra nézve is hivatalos vényelőirat-gyűjteménynek. A szegény sorsú betegek ingyenes, közgyógyellátás terhére történő gyógyszerellátásában ezt megelőzően Magyarországon is, éppúgy, mint a Habsburg Birodalom többi országában, a több kiadást megért Osztrák Katonai Gyógyszerkönyv végén található vénymintákat használták. Ez a gyakorlat, bár elfogadott volt, nem volt hivatalosan bevezetett. Bár más országokban is voltak forgalomban vénymintagyűjtemények a szegény sorsú betegek gyógyszeres kezelése érdekében, ezeket jogszabállyal nem tették kötelező érvényűvé. Az első ilyen, rendeltileg is kötelező érvényre emelt szabványvénygyűjtemény a Norma Pauperum volt. A Norma Pauperum mindösszesen hat kiadást ért meg (1. táblázat).

meleggyógyászati szabványvények 13 vényelőirat esetében megegyeztek a felnőtt betegeknek szánt vénymintákkal, csupán a gyógyszer összmenyisége volt feleannyi [1, 2].

A II. kiadást a 21 628/1872 BM sz. rendelet 1873. január 1-jétől tette érvényessé. Ez már a Pharmacopoea Hungarica I kiadásával összhangban készült. Az előző kiadásból csupán 9 vénymintát tartott meg, viszont 54 vényelőirattal gazdagította azok sorát. Így összességében 63 vényelőirattal tartalmazott. Megszűntek a külön gyermekgyógyászati vényminták, most már csupán a gyógyszer adagolásával lehetett különbséget tenni a felnőtt vagy gyermek számára rendelt gyógyszerek között. A vényelőiratokban még a régi gyógyszerészeti súlyegységeket alkalmazták, de zárójelben már átszámolták azokat a metrikus rendszer súlyegységeire, megkönnyítve ezzel az átmenetet a két súlyrendszer használata között. Feltűnő az előző kiadáshoz képest az infusumok és a decoctumok számának igen jelentős csökkenése. Szabványvényei között megjelent a szemcsepp és a szemkenőcs, a mucilago, az emplastrum, a pilula, valamint az injekció. Ez utóbbi gyógyszerformának a bevezetése több mint hat évtizeddel előzte meg a gyógyszerkönyvet! (Magyarországon először Balassa János injiciált gyógyszert 1860-ban.) Elmaradt viszont a *potio*, a *lactus* és a *hydromel* mint elavult gyógyszerformák [1, 2].

A III. kiadást a 16 971/1893. BM. Sz. rendelet 1893. április 1-jétől tette hivatalossá, amely 60 szabványvényt tartalmazott. Ezek összeállítása már a Pharmacopoea Hungarica II. kiadásával összhangban történt. Az előző kiadásból 52 vényelőirattal vett át és csupán 8 újat vezetett be. A szabványvények mind hatástani tekintetben, mind pedig gyógyszerformák tekintetében nagyjából megegyeztek az előző kiadással, csupán a szemcseppek száma csökkent egyharmadára [1, 2].

1. táblázat: A Norma Pauperum kiadásai

Kiadás (érvényesség ideje)	Vényminták száma
I. 1850 (1850. 07. 01. – 1872. 12. 31.)	49 + 32 = 81
II. 1872 (1873. 01. 01. – 1893. 03. 31.)	63
III. 1893 (1893. 04. 01. – 1898. 12. 31.)	60
IV. 1898 (1899. 01. 01. – 1931. 10. 31.)	81
V. 1931 (1931. 11. 01. – 1934. 12. 31.)	93
VI. 1934 (1935. 01. 01. – 1940. 02. 13.)	102

Az I. kiadást a 8 973/1850. BM sz. rendelet 1850. július 1-jétől léptette életbe. Ennek vényelőiratai még külön-külön 49 felnőtt- és 32 gyermekgyógyászati szabványvényre oszlottak, ami összességében 81 vénymintát jelentett. A gyer-

A IV. kiadást a 99.000/1898. BM. Sz. rendelet 1899. január 1-jétől léptette érvénybe. A Pharmacopoea Hungarica II. kiadásának Additamentuma után lett hatályos. A 81 vény-

mintája közül 39-et az előző kiadásból vett át és 42 újjal gyarapította azok számát. Új gyógyszerformaként jelent itt meg a *bacillus*, az *electuarium*, az *extractum*, a *pastilla* és a *sirup*. Jelen-tősen megemelkedett a *solutio*- és az *unguentum*-vények száma [1, 2].

Az V. kiadást a 400/1932. NMM sz. rendelet tette hatályossá, amelynek kelte ugyan 1932. május 7., de érvényessége visszamenőleges 1931. november 1-jétől. Itt a vényelőiratok száma 93-ra szaporodott, amelyek közül csak 38-at vett át az előző kiadásból, 55-öt pedig új előiratként vezetett be. A gyógyszerformák közül elmaradt a decoctum, az emulsio, a collutorium, a bacillus, az electuarium és a mixtura. Mixtura névvel jelöl ugyan szabványvényeket, de ezek tulajdonképpen porkeverékek. A szintén elhagyott emplastrumok helyett megjelentek a colemastrumok. Ismét megjelent a mucilago és a pasta, egészen új gyógyszerformaként pedig a tableta, az elixirium és a tinctura [1, 2].

A VI. kiadást a 260.500/1934. BM sz. rendelet 1935. január 1-jétől tette érvényessé. Ez volt a Norma Pauperum utolsó kiadása. A 102 vényelőirata közül 73-at az előző kiadásból vett át és 29-cel gyarapította azok számát. Ez a kiadás már a vele egy időben érvénybe lépő Pharmacopoea Hungarica IV kiadására támaszkodott. Új gyógyszerformaként jelent itt meg a *suppositorium*, és a gyógyszerespecialitások téthódításának ellensúlyozására jelentősen megnövekedett a magisztrális tabletták szabványvényeinek száma [1, 2].

A Formulae Normales I. megalkotásának főbb szakmapolitikai körülményei és a Nostra-mozgalom

A Formulae Normales első gondolata 1925–1926-ra vezethető vissza, amikor a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület vezetősége arra a következtetésre jutott, hogy tennie kell valamit a gyári készítmények (ahogyan még nevezték: gyógyszer-különlegességek, illetve specialitások) előretörése ellen. Előttük volt a német STADA példája, Németországban ugyanis volt már akkor egy intézmény (annak rövidített neve a STADA), amely receptúrakönyvet adott ki és receptúráit a német gyógyszerészi és orvostársadalom közös használatára bocsátotta. Az egyes vényeknek rövid és az orvosok által megjegyezhető nevet adtak, így az orvost megkímélték a vények magisztrális felírásának munkájától [3].

A Magyarországi Gyógyszerész Egyesület 1935. május 12-én, Budapesten tartott közgyűlésén jelentette be *Tauffer Gábor* elnök tervét egy Gazdasági Szolidáris Front megalakítására. Pár nappal később, május 23-án megjelent a gyógyszerész-társadalomhoz intézett felhívása, amelyben rámutatott arra, hogy a magisztrális gyógyszerrendelést két okból fenyegeti veszély. Először azon specialitások részéről, melyeknek gyári előállítását semmiféle tudományos vagy gyógyszer-tárban meg nem valósítható gyakorlati előny nem indokolja. Másodszor az ún. comprimáták (tabletták) részéről, „melyek-

kel szemérmetlenül, minden magasabb rendű cél nélkül, egyszerűen a gyógyszerész kenyerére törnek, elvonván tőlünk azt a munkadíjat, melyből a gyógyszerész s a gyógyszer-tár alkalmazottai élnek”. *Balcsu Barna* szegedi gyógyszerész emellett rámutatott arra is, hogy a gyógyszer-különlegességek ellen csak úgy tudják a harcot eredményesen felvenni, ha kinyomatják a már 1929-ben elhatározott füzetet, amely a specialitások magisztrális előiratait ismerteti. (Ez még abban az évben, 1935-ben meg is történt és a kiadvány „A Gazdasági Szolidáris Front „Nostra” mozgalomának Előirat Gyűjteménye. I. Comprimata” címet viselte. A címlapon a következő megjegyzés szerepelt: „Ezen előiratgyűjtemény a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület eszmei tulajdona, súlyos kárral fenyegetővé teszi felhasználását lehetővé teszi. Utánnyomása tilos. Budapest, 1935”). Javasolta, hogy ez a füzet minden orvosnak megküldessék, s ezenkívül minden kerület gyógyszerész propagandistát (mai szóhasználattal orvoslátogatót) alkalmazzon az orvosok látogatása és felvilágosítása céljából [4].

Ez a közgyűlés az elnökség javaslatára bizottságot küldött ki egy olyan kézikönyv szerkesztésére, amely a gyógyszerészek receptúrai munkáját megkönnyíti. A bizottság elnökévé *dr. Nagy Béla* tanügyi bizottsági elnököt, tagjaivá *dr. Fritsz Gusztáv*, *dr. Mozsonyi Sándor*, *dr. Schulek Elemér* egyetemi m. tanárokat, *Löcherer Tamás* és *Müller Vilmos* alelnököket, *dr. Weber Dezsőt* az Országos Közegészségügyi Tanács tagját, valamint *Koritsánszky Ottót*, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület ügyvezető igazgatóját választották meg. Ez a bizottság már az 1935. évi, június 22-én tartott első ülésén megállapította munkatervét és elhatározta többek között, hogy feladatát képezi a megfelelő előirat-gyűjtemény oly sokszor sérelmezett hiányának pótlása. Elsősorban a gyógyítási, illetve diagnosztikai célt szolgáló különféle, általában a feltalálóról elnevezett oldatok (Calot-oldat, Chilinszky-oldat, stb.), valamint a gyógyászatban bevált keverékek, oldatok, tabletták és injekcióknak a gyakorlatban már ismert előiratainak összegyűjtését és feldolgozását vették tervbe. Megegyeztek abban is a vélemények, hogy az előiratok gyűjteményét két részre kell osztani. Elsősorban a Norma Pauperum lenne kibővítendő – ez a bizottság által javasolandó újítások méltóságával az Országos Közegészségügyi Tanács feladata. Ezenkívül olyan, a gyakorlatban is kipróbált előiratokat kell készíteni és közzétenni, amelyek hivatva lennének visszahozni a gyógyszer-tárakba a magisztrális gyógyszerrendelést. Kimondták azt is, hogy az előiratok megfelelő kommentálásáról és propagálásáról gondoskodni kell [4].

1935. szeptember 21-én a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület körlevélben bejelentette, hogy november 1-jétől minden gyógyszer-tárnak rendelkezésére fognak állani az egységes előiratok, fiolák, címkék, s a comprimátákat egységes védjeggyel, a gyógyszerészek maguk állítják elő vagy szerelik ki. Egy november 9-én szétküldött újabb körlevél bejelenti (lényegében a német STADA mintájára, lásd fentebb) a „Nostra”-mozgalom megindítását és az előirat-

gyűjtemény kiadását, továbbá azt, hogy ezt a lépést továbbiak fogják követni.

Az 1935. évi budapesti közgyűlés által megválasztott bizottság az alapelvek fentebb már ismertetett tisztázása után, 1936. január 11-én, február 11-én és 13-án tartott ülésein a Norma Pauperum vénymintáinak megváltoztatását és kiegészítését szolgáló részletes javaslatát kidolgozta, és azt az elnökség a választmány 1936. évi, március 21-i ülése, majd a június 6-i egrri országos közgyűlés elé terjesztette.

Tauffer Gábor 1936. június 6-án az egrri közgyűlésen elnöki megnyitó beszédében a „Nostra”-ról többek között a következőket mondta: „Mozgalmunk természetesen nemcsak azt célozza, hogy a Nostra tablettákat magunk akarjuk elkészíteni, hanem azt, hogy mindazokat a készítményeket magunk készítjük el, melyeket gazdasági és tudományos indokolttság nélkül készítenek a gyárak. Máról holnapra nem fogjuk ezt az eredményt elérni, de szent meggyőződés, hogy ebből a mustármagból hatalmas fa fog fejlődni és négy-öt esztendő múlva csak azokat a specialitásokat fogjuk a gyógyszerárakban tartani, melyeknek meglesz a gazdasági és tudományos indokoltságuk.” Müller Vilmos alelnök az egrri közgyűlésen a Nostra-mozgalom céljáról szólva mondta: „Azt sem nézhetjük tétlenül, hogy a kialakult vényformulákat egyes gyógyszerüzemek átalakítsák gyógyszer-különlegességekké és ezzel a magyar gyógyszerészek munkakörét iparkodjanak a kiszereelt készítményekkel megnyírni. Ezek semmi tudományos alappal nem bírnak, semmiféle gyári különleges felkészültséget nem igényelnek, ezek egyenesen és kizárólag a gyógyszerészeti laboratóriumi munka és a receptúrai munka körébe tartoznak. Az egész laboratóriumi és receptúrai munkakört a magyar gyógyszerészetnek vissza akarjuk szerezni.” Az egrri közgyűlés elfogadta a Szolnok vármegyei kerület javaslatát, amely szerint a Nostra-mozgalmat tetjesszék ki más gyógyszerkészítményekre is. Hasonló indítványt terjesztett elő Bánó Andor debreceni gyógyszerész is. Löcherer Tamás alelnök az egrri közgyűlésen elhangzott felszólalásokra a következőkben válaszolt: „A Nostra-akció kiegészítésére vonatkozóan csak annyit jegyzek meg, egészen természetesen terübe vannak véve úgy az injekciók, mint az egész különlegességek ügyében teendő többi lépések is. Hiszen a Nostra-mozgalomban – nem is kell, hogy mondjam – nemcsak a comprimáták csoportja a végél, ahol megállnánk és tovább nem fejlődnénk. A comprimáták kérdése aktuális és sürgős volt. Valószínűnek tartom azt is, hogy minden további nehézség nélkül fogjuk tudni a gyógyszerészi karnak ezt a mozgalmát a siker reményében kiterjeszteni a többi terrenumra is.” Az egrri közgyűlés – Tauffer Gábor indítványára – megbízta az elnökséget, hogy kellő megfontolás alapján a mozgalom kereteit terjessze ki [4].

1937 őszén az elnökség megbízása alapján egy vegyészeti gyár mind a bizottság által javasolt, mind a Nostra-mozgalom körüli tapasztalatok alapján összeállított kb. 30 új comprimata és alkalisolventia előíratát gyártási szempontból kidolgozta és fokozatosan kipróbálta. Az új vényminták előíratainak az előállítás és eltartás szempontjából való gyár-szerű kipróbálása fokozatosan történt. Az eredményekről az

utolsó szakvélemény 1938. március 25-én érkezett be, és mivel így egybegyűlt az anyag a felterjesztésre, április 15-én az országos egyesület beadványában kérte a Norma Pauperum korszzerű tételét, számos előírat módosítását és átdolgozását, valamint új előíratok felvételével a normák kibővítését. A beadványban számos előíratnak megváltoztatására és 17 új comprimata felvételére konkrét előterjesztés történt. A kérelem még a következőket is tartalmazza: „Szükséges a vényminták kiegészítése a gyógyszerészetben megjelenésétől függetlenül is, mert a gyógyszerészetben bekövetkezett rohamos fejlődés indokoltá tenné, hogy az a gyógyszer-árszabás értételeinek módosítása nélkül is, külön rendeletben, pótlásként kiadásra kerüljön.” A felterjesztés egyesületi iktatószáma 536/1938, belügyminisztériumi száma 244.084/1938 XV. B.M. Tárgyaként „a gyógyszer-árszabás vénymintáinak kiegészítése, illetőleg pótlása” van feltüntetve. A munka az Országos Közegészségügyi Tanács megértő állásfoglalása következtében megindult, és 1939 nyarára fejeződött be [4].

A Formulae Normales szakmai szerkesztése egy bizottság keretén belül ment végbe. Ennek a bizottságnak a feje dr. Mozsonyi Sándor volt, rajta kívül dr. Csipke Zoltán egyetemi magántanár, fővegység, dr. Zala Dezső, dr. Weber Dezső gyógyszerészek, dr. Némegy Imre egyetemi tanársegéd és Löcherer Tamás vettek benne részt. A bizottság 1938 őszén ült először össze. A munkafolyamat során először egyenként átnézték a régebbi Norma Pauperumok vénymintáit, azután a külföldi hasonló gyűjteményeket, majd átvizsgáltak számos ismert különlegességet, majd ezt követően fogtak hozzá az új formulák megszövegezéséhez. A formulákat azután esetenként bemutatták Vámosy Zoltán, Issekutz Béla és Lipták Pál professzoroknak, akik a bizottsággal egyetértésben vagy elfogadták a beterjesztett vénymintákat, vagy módosították azokat, de volt olyan is, amelynek felvételét mellőzni kellett. Mikor így nyers formájában kialakult a vénygyűjtemény, sor került az egyes vények megvizsgálására. Minden vényt gyógyszerhatástani szempontból és a gyakorlati gyógyszerészet szempontjából is kipróbáltak. Az elsőként említett ellenőrzést dr. Fritsz Gusztáv egyetemi c. rk. tanár végezte el, a gyógyszerek technikai elkészítése és gyógyszerészeti szempontból történő kipróbálása dr. Csipke Zoltánra és dr. Némegy Imrere hárult. A cél a minél egyszerűbben elkészíthető és minél hatásosabb gyógyszeralak volt, gondosan ügyelve arra, hogy olyan előíratokat adjanak, amelyeket minden gyógyszerész, adottságai mellett, el tudjon készíteni. Az egyes mintagyógyszereket időközi vizsgálatokkal ellenőrizve egy évig raktározták, hogy raktárképességüket (mai szóhasználattal eltarthatóságukat) megállapíthassák. Amely gyógyszer ezen idő alatt bomlást szenvedett – ha még oly csekély mértékben is –, annak vényét „rendeléskor készítendő” jelzéssel látták el [5].

Ezen munkálatok befejezése után kapta meg 259 vénymintával a Formulae Normales végleges alakját és tartalmát. A latin részt, valamint a taksálást is dr. Weber Ernő végezte el, az injekciók szakértői felülvizsgálatát Spergely Bélára

bízták. A Formulae Normalest teljesen elkészült alakjában ezután dr. Sieglér János miniszteri osztálytanácsos, a taksarészt pedig Székely Jenő János belügyminiszteri számvevő-ségi tanácsos revideálta, majd beszámoltak dr. Johan Béla államtitkárnak, aki szintén áttanulmányozta, majd elfogadta a vénygyűjteményt. Ekkor került a Belügyminisztérium törvény-előkészítő osztályára, ahol megszerkesztették hozzá a törvényes formák kellékét képező életbeléptető rendeletet, és ismételt gondos revízió után jelent az meg a hivatalos lap február 29-i számában az alábbi címmel: A m. kir. Belügyminiszter 189.549/1939. B. M. számú rendelete és mellékletei a közgyógyellátás, illetőleg az államkincstár terhére is mintaszerűleg rendelhető gyógyszerek, továbbá a közgyógyellátás, illetőleg az államkincstár terhére is rendelhető nem hivatalos gyógyszerek, gyógyszerkülönlegességek, tápszerek és szérumok tárgyában [5].

Végezetül, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület az előiratok összegyűjtése, kipróbálása, ellenőrzése, leírása körül felmerült összes költséget viselte, és az 1939. évi, március 30-án tartott igazgatótanács ülés az addig felmerült összeszgerű kiadásokat 1050 pengő összegben jóváhagyóan tudomásul vette, és elhatározta, hogy úgy ez, mint a jövőben felmerülő összes költség a Nostrát terheli. Ugyanakkor az elnökség javaslatára elhatározta a Formulae Normales zsebkönyv alakú kiadását 14 000 példányban abból a célból, hogy azt minden gyógyszerész és az Orvosi Kamara minden tagja díjmentesen megkaphassa [4].

A gyógyszergyárak fellépése a Formulae Normales ellen

A gyáripár az 1939. év folyamán tudomást szerzett arról, hogy a Belügyminisztériumban rendelet készül a Norma Pauperumnak az Országos Közegészségügyi Tanács javaslatai szerint történő kibővítéséről. A rendeletben magára nézve veszélyt érzett, ezért érdekképviselete, a Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete útján még 1939-ben lépéseket tett a készülõ rendelet megakadályozására. Az egyesület 1939. november havában tartotta rendes évi közgyűlését, amely előtt az elnökség beszámolt működéséről és a magyar vegyészeti ipar 1938. évi helyzetéről. Ebben a következők olvashatók:

„Gyógyszervegyészeti iparunk nagy aggodalommal értesült arról, hogy a belügyminisztérium a szegényellátásban fontos gyógyszerek jegyzékét (Norma Pauperum) szándékozik kiadni, amelyben egyoldali gyógyszerész érdekekre való tekintettel a közforgalomban fontos szerepet betöltő gyógyszerkülönlegességek számának, illetőleg forgalombahozatali lehetőségeinek korlátozására készülnek intézkedések, holott ezeknek az olcsó termékeknek visszaszorítása semmi esetre sem szolgálhatná a szegényebb néposztályok olcsó gyógyszerellátásának érdekeit. Gyógyszervegyészeti iparunknak e fontos ügyben leendő meghallgatását az iparügyi minisztériumnál szorgalmaztuk.”

A gyáripár közbelépéséről a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület vezetősége is tudomással bírt, és minden tőle

telhető elkövetett annak elhárítására, részben közvetlen eljárások, részben az egyesület hivatalos lapja, a Gyógyszerészeti Közlöny útján, amelyben egyebek között érélyes hangú cikk jelent meg „Az ipari érdek és a közegészségügy” címen. A cikk éles bírálatot mondott afölött, hogy „a vegyészeti ipar érdekképviselete a maga önző szempontjait a gyógyszerészet és a közegészségügy rovására állandóan ipari érdek címén érvényesítve”, továbbá, hogy „az anyagi erők nyers hatalmára támaszkodva minden más érdekre való tekintet nélkül akar fölébe kerülni komoly erkölcsi eszményt megtestesítő intézményeknek és hivatásoknak, melyeknek erkölcsi jogosultságát évszázados, sőt évezredes megalapozottság adja meg”. Hivatkozott a cikk arra, hogy „a Norma Pauperum változása eddig sohasem volt a vegyészeti ipar jóváhagyásához kötve”, és „most történt meg elsőszben, hogy ipari érdekek címén beleszóljának egy olyan ügybe, ami tisztára közegészségügyi vonatkozású”. „A közegészségügyi igazgatásnak olyan belügye volt mindig a Norma Pauperum vényelőíratainak megállapítása, amelyhez a közegészségügy közvetlen tényezőin kívül soha senkinek sem volt és nem is lehetett szava”. Végül azt követelte a cikk, hogy „búzzák meg a határvonalat a közegészségügy és az ipar érdekei között, s a közszempont mezében jelentkező minden öns érdekelt rekeszenek a kapun kívül, a közegészségügy kérdéseit pedig továbbra is az elfogulatlan tárgyilagosságnak abban a szellemében vezessék, mint eddig”. A gyáripár fellépése a Formulae Normales I. kiadása előtt nem járt eredménnyel, bár a rendelet megjelenését késleltette. A rendelet tervezete már 1939 nyarán teljesen készen volt, de az iparügyi minisztérium közbenjárására a rendelet kiadását elhalasztották. Ez alatt a Belügyminisztérium és az Országos Közegészségügyi Tanács újból tárgyalta a szabványos vényminták ügyét, s a Gyógyszerész Egyesület meghallgatásával végül is úgy döntött, hogy a Formulae Normalest az eredeti terveknek megfelelően, változatlan alakban bocsátja ki.

A gyáripár nem nyugodott bele a közegészségügyi tényezők döntésébe. A Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete 1940. június 20-i közgyűlése elé terjesztett évi jelentése erről be is számolt. Az évi jelentéssel körülbelül egy időben ismeretessé vált, hogy a Vegyészeti Gyárosok Egyesülete ez ügyben terjedelmes beadvánnyal fordult az iparügyi és a belügyminiszterhez. E beadványban a Formulae Normales rendelet hat hónapra való felfüggesztését kérte abból a célból, hogy ez alatt a rendeletet miniszterközi értekezleteken újból megtárgyalják, és a gyáripár sérelmeit orvosolják. A gyáripár kérését az iparügyi minisztérium magáévá tette és erőteljesen támogatta. A nagyobb nyomatek kedvéért jogi szakvéleményt kért az igazságügyi minisztériumtól. A kívánt szakvéleményt az igazságügy-minisztérium 1940. július 30-án meg is adta, és T. 565/372. szám alatt küldte meg úgy az iparügyi, mint a belügyminisztériumnak. A belügyminiszter a gyáripári érdekeltség beadványát, valamint az igazságügy-minisztérium jogi szakvéleményét hozzászólás végett kiadta az Országos Közegészségügyi Tanácsnak. A Tanács újból tárgyalta a kérdést és a gyáripári érdekeltség kívánságaival szemben elutasító álláspontra helyezkedve, részletesen

megindokolt véleményét memorandumban (l. lent) tárta a belügyminiszter elé [6]

A Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesületének beadványa a belügyminisztérium által kiadott 189.549/1939. sz. rendeletet (Formulae Normales) méltánytalannak és jogtalannak tartotta. A felterjesztés szerint a rendelet tönkreteszi a virágzó gyógyszervegyészeti ipart, az ott foglalkoztatott vegyészek, tisztviselők és több ezer munkás megélhetését veszélyezteti, nem szolgálja a közegészségügy érdekeit, amennyiben a gyógyszervegyészeti gyárak készítményei tisztaság, szakszerűség szempontjából a gyáripari felterjesztés szerint általában jobbak, mint az egyes gyógyszerészek által készített gyógyszerek. Rámutat a beadvány arra is, hogy az államhatalom ezzel a rendelettel, monopolisztikus előnyök biztosításával, jogtalan előnyökhöz juttatja a gyógyszerészeket a gyógyszervegyészeti gyárakkal szemben. Azzal a rendelkezésével, hogy a rendeletben foglalt elkészítési utasítások számos esetben egyszerűen utánozzák a gyógyszervegyészeti gyárak készítményeit, kisajátítja a gyárak szellemi munkáját, és sérti a szellemi javak oltalmának általános szabályait. Utalt a gyáripari felterjesztés a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő zsűri egyes határozataira is, amelyek a tisztességtelen versenyről szóló törvény alapján tisztességtelen versenynek minősítették az olyan eljárást, amely az előállító gyárak védjegyjogi és versenyjogi, törvényes rendelkezésekben biztosított jogait sérti. Mindezekre és még sok egyéb szempontra hivatkozva kérte a gyáripari érdekeltség a FoNo-rendelet hat hónapra való felfüggesztését, továbbá az iparügyi, igazságügyi, pénzügyi és honvédelmi minisztériumok kiküldötteinek bevonásával értekezlet megtartását, továbbá, hogy a betegbiztosító intézetek útmutatóinak átdolgozását a kérdés letárgyalásáig tartsák függőben. A beadványhoz hat mellékletet és egy jegyzéket csatolt, melyek közül az I. mellékletben az ott felsorolt szabványos vényminták törlését, a II., III., IV. és VI. mellékletben felsorolt gyógyszer-különlegességeknek a közgyógyszerellátás terhére való engedélyezését és az azoknak megfelelő vényminta törlését, az V. számú mellékletben egyes vényminták elnevezésének megváltoztatását kívánta, végül az említett jegyzékben 67 szabványos vénymintát sorolt fel, és azok helyett a jegyzékben felsorolt 101 gyógyszer-különlegesség beiktatását követelte [6].

A Magyarországi Gyógyszerész Egyesület a gyáripar álláspontjait elviekben és a konkrét részletek szintjén is aprólékosan, kategorikusan cáfolta, ellenezte [7, 8, 9].

A Formulae Normales ügyének és a körülötte lezajlott eseményeknek egyik legjelentősebb fejezete az Igazságügy-minisztérium jogi szakvéleménye volt, melyről az az általános nézet alakult ki, hogy a Formulae Normales későbbi módosítása legfőképpen ennek az állásfoglalásnak köszönhető. Mint fentebb említettük, a m. kir. Iparügyi minisztérium a gyáripar beadványát megküldte az Igazságügy-minisztériumnak, hogy nyilvánítson a kérdésben jogi szakvéleményt, s ezt közölje vele és a Belügyminisztériummal. Az igazságügy-minisztéri-

um hamar állást foglalt az ügyben, és a gyáripar álláspontjait támogató szakvéleményét 1940. július 30-án átiratban közölte az Iparügyi és a Belügyminisztériummal [10].

Miután az Igazságügy-minisztérium megküldte az említett szakvéleményét az Iparügyi és a Belügyminisztériumnak, a belügyminiszter mindenekelőtt az Országos Közegészségügyi Tanács véleményét kérte ki. A Tanácsnak gyógyszerész tagjai is voltak, így a gyógyszerészi álláspont közérdekű szempontjai az Országos Közegészségügyi Tanács előtt kellő módon kifejezésre juthattak. A Tanács 60 oldalas memorandumban tárta a belügyminiszter elé véleményét, melyben a gyáriparosok beadványa ellen foglalt állást. Az egyes minisztériumok között ezután hónapokig húzóódó belső tárgyalások folytak a Formulae Normales ügyében.

Ez idő tájt, a FoNo-tól függetlenül a Magyar Gyógyszerészeti Egyesület vezetésében válság alakult ki és személycserékre került sor, beleértve az elnöki posztot is. Az új elnök *dr. vitéz Várady László* országgyűlési képviselő lett [11]. Voltak egymásra mutogatások a gyógyszerész szakmapolitikusok között arra vonatkozóan, hogy a Formulae Normales I. kiadását, kinek miért nem sikerült megvédenie, de a vereség ténye vitathatatlan volt. Az első FoNo-rendeletet újabb váltotta fel.

A Formulae Normales II.-t a Budapesti Közlöny 1941. december 12-i számában hirdette ki a m. kir. belügyminiszter 342.460/1941 számú rendeletként: „*A közgyógyszerellátás, illetőleg az államkincstár terhére mintaszerűleg rendelhető gyógyszerek, továbbá a közgyógyszerellátás, illetőleg az államkincstár terhére rendelhető nem hivatalos gyógyszerek, gyógyszerkülönlegességek és szerumok tárgyában*”. A rendelet I. számú melléklete tartalmazta a „Szabványos Vénymintákat”, vagyis a Formulae Normales II.-t, amely 1941. december 12-i érvénnyel lépett a FoNo I. kiadásának helyébe. A FoNo II. a korábbi 259 vénymintával szemben 240-et tartalmazott, vagyis 19 vényminta kimaradt az új FoNo-ból. Tizenhárom vénymintának megváltozott a neve, míg 10 vénymintánál, amelynél azonos összetételű gyári készítmény is volt forgalomban, a gyógyszerész köteles lett kizárólag a gyári változatot kiszolgálni, amennyiben az orvos a rendelésében azt nevezte meg. További, a gyáripart támogató változások is történtek.

Záró gondolatok

A FoNo I. 1940. 02. 14-i hatálybalépését rövidesen követő, lényegében a gyógyszeripar igényei szerint átdolgozott FoNo II. (1941. 12. 12.) megjelenésével a gyógyszerészet hazánkban szimbolikusan és mintegy jogi értelemben is átment azon a paradigmaváltáson, amelyen mindenhol, amikor is az új gyógyszerészi szerepkör középpontjában immár a gyári készítmények forgalmazása állt, amely mellett fontos, de már csak másodlagos volt a gyógyszerkészítés. Éppen ez az, amit a FoNo I. megjelentetésével az akkori gyógyszerész vezetők el akartak kerülni, de a fejlődés iránya kétségkívül másfelé mutatott.

Nemzetközileg talán egyedülálló az, hogy Magyarországon a hagyományos, gyógyszerértári gyógyszerkészítést középpontban tartó gyógyszerészet képviselői harcoltak, csatát nyertek, majd háborút vesztek. Máshol lehet, hogy békésebben zajlott le a fenti paradigmaváltás. Nálunk ezt követően az újabb gyógyszerészi missziót *Schulek Elemér* professzor „a gyógyszerész legyen gyógyszerészakértő” mondása fejezte ki, motószerűen is. Figyeljük meg, hogy itt már a gyógyszer szakértőjéről van szó, függetlenül attól, hogy a gyógyszert gyárban vagy gyógyszerértárban állították elő.

Feltűnő és érdekes, hogy a *Formulae Normales* történetével a kiváló gyógyszerészet-történész és numizmatikus dr. *Rádóczy Gyulán* kívül a szakirodalomban senki sem foglalkozott az elmúlt immár több mint hat évtizedben, de *Rádóczy Gyula* sem a FoNo-k történetét dolgozta fel (ennek kiadásait érintőlegesen tárgyalta), hanem egyebek mellett a FoNo elődjével, a *Norma Pauperum* hat kiadásával foglalkozott nagyon behatóan.

Felmerül a kérdés, hogy vajon mi lehet ennek a hiánynak az oka. Hiszen nem jelentéktelen, és nem is valamiféle lezárt, folytatás nélküli, elfeledett dologról van szó, hanem voltaképpen az egyetlen olyan, alapvetően gyógyszerészi indíttatású intézményről, amelynek a mai napig befolyása van a magyar orvosok napi gyógyszerrendelésére, és amelynek manapság az újabb, 7. kiadása van hatályban.

Az okokat illetően csak találgatni lehet. A feledés mint alapvető magyarázó tényező – bár bizonyára van szerepe – önmagában kevésnek tűnik. Kétségtelen, hogy a *Formulae Normales* jelentős vívmánya volt a gyógyszerészetnek és tény, hogy belügyminiszteri rendelettel a Horthy-korszakban jelent meg. Az is nyilvánvaló, hogy az 1989–1990-es rendszerváltozásig a Horthy-korszak és a vívmány szó nem volt egy lapon említhető. A rendszerváltozás előtt a Horthy-korszak gyógyszerészetével kapcsolatban érdemi publikációk lényegében nem születtek.

Az is figyelembe veendő, hogy a marxista társadalomszemléletben a gyógyszerészek kispolgári rétegnek számítottak, érdekvédelmi mozgalmaik, így a *Formulae Normales* születésében fontos szerepet játszó Nostra-mozgalom eleve nem kaphattak volna „haladó” jelzőt, nem volt érv a kutatása mellett, másrészt az 1945 előtti gyógyszerészet világa évtizedekre teljesen eltűnni látszott a történelem sülyesztőjében, már, ha van ilyen.

Az is tény, hogy a II. világháború utáni korszakban *persona non grata* minősült több olyan személy, akik jelentős szerepet játszottak a *Formulae Normales* létrejöttében és belügyminiszteri rendeletként való megjelenésében. Azok pedig, akik jelentősebb szerepet kaptak a szocialista Magyarország gyógyszerészetében is, nyilván nem voltak érdekeltek abban, hogy az 1945 előtti ügyeket bárki is feszegetse, beleértve saját magukat is.

Ahogy teltek-múltak az évtizedek és elveszítettük azokat a kollégáinkat, akik leírhatták, elmondhatták volna a *Formulae*

Normales születésének történetét, nyilván megnőtt a szerepe a feledésnek is. Erre utal, hogy 1989–1990-ben már bizonyára lett volna lehetőség megemlékezni a *Formulae Normales* fennállásának fél évszázados évfordulójáról, ám ezzel senki sem foglalkozott. Ez részben érthető, hiszen feszült, izgalmas idők, más, fontos problémák voltak és jöttek.

Hivatkozások

1. *Rádóczy, Gy.*: A Magyarországon hivatalos gyógyszer-normatívumok. *Comm Hist Artis Med* 93–96, 123–153 (1981)
2. *Rádóczy, Gy.*: A *Formulae Normales* elődeiről. *Comm Hist Artis Med Supp.* 9–10, 123–137 (1977)
3. *Szász Tibamér*: A „*Formulae Normales*”-ről s annak jelentőségéről. *Gyógyszerészi Szemle* 91–93 (1940)
4. A *Formulae Normales* előzményei. Adatok és tárgyilagos megállapítások. *Gyógyszerészi Közöny*, 233–236 (1940)
5. Még egyszer a *Formulae Normales*. *Gyógyszerészi Szemle*, 136–138 (1940)
6. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* az igazság tükrében II. A gyár-
ipar fellépése a *Formulae Normales* ellen. *Gyógyszerészi Közöny*, 71–73 (1942)
7. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* az igazság tükrében III. A gyár-
ipar kifogásai a szabványos vényminták ellen. *Gyógyszerészi Közöny* 85–87 (1942)
8. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* ügye az igazság tükrében IV. A
gyár-
iparosok további kifogásai. *Gyógyszerészi Közöny*, 100–103 (1942)
9. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* ügye az igazság tükrében V. A
rövid nevek kérdése. *Gyógyszerészi Közöny*, 113–115 (1942)
10. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* ügye az igazság tükrében VI. Az
igazságügyminisztérium jogi szakvéleménye. *Gyógyszerészi Közöny*,
130–132 (1942)
11. *Löcherer Tamás*: A *Formulae Normales* ügye az igazság tükrében (Be-
fejező közlemény). A F. N. végső fejleményei. *Gyógyszerészi Közöny*,
157–159 (1942)

Szabolcs Dobson: Hungarian history of medicines, 2. Birth of *Formulae Normales* (FoNo): a conflict between the retail pharmacy and the pharmaceutical industry in Hungary (1935–1941)

The first edition of *Formulae Normales* (FoNo, a formulary of standardised magistral preparations) coming into effect on 14. 02. 1940, and its re-edition (FoNo II., effective from 12. 12. 1941.) reworked essentially according to the requirements of the pharmaceutical industry marked a paradigm shift of Hungarian pharmacy from both a symbolic and a legal point of view. Similar changes placing the pharmaceutical industry in the field of drug manufacturing into a dominant position occurred everywhere. Pharmacy-made (magistral) preparations gradually became of secondary importance. The first paper of this serial discussed industry-made medicines registered in the 1930s with uninterrupted marketing authorisation since then. The second paper below reviews the story of birth and first modification of *Formulae Normales* (which was actually intended to be a weapon against the pharmaceutical industry) between 1935–1941.